

UMĚLECKÉ DÍLO VE VEŘEJNÉM PROSTORU ■

WORK OF ART IN PUBLIC SPACE

Petr Kratochvíl

Článek je úvahou o uměleckých intervencích ve veřejném prostoru. ■ The article reflects art work intervention in the public space.

Významný norský teoretik architektury Christian Norberg-Schulz učinil ve svých spisech důležitou distinkci mezi fenomenologickým pojetím místa a prostorem, jak ho chápe novověká věda. Oproti neutrálnímu prostorovému kontinuu je místo něčím vždy konkrétním, nesoucím specifický charakter a významový obsah. Člověk místa potřebuje, aby se ve světě orientoval, jsou východiskem i cílem cest, v existenciálním smyslu jsou ohniskem, vůči němuž lze vztáhnout okolní svět. Jedním z archetypálních způsobů, jakým byla místa podle Norberga-Schulze definována, bylo vyznačení pomocí nějaké hmoty, objektu umístěného v prostoru.¹ Podobně mluvil o dávné minulosti jiný proslulý představitel norské architektury Sverre Fehn: „První známkou člověka bylo přesunutí hmoty. Přesné umístění kamene na zemi neslo zprávu...Kámen a jeho místo byly bodem na zemi, který vyjadřoval hmotu obývanou duchem.“²

Norberg-Schulz i Fehn sice hovoří o počátcích architektury, jejich slova je však možné vztáhnout i na jiné objekty, než jsou stavby. Typickým artefaktem, jenž může v prostoru sehrát obdobnou roli, je sochařské dílo. Také socha umístěná ve venkovním prostoru může zakládat prostorové ohnisko, být bodem, k němuž je vztažena okolní krajina či městské prostranství a který tak spoludefinuje strukturu svého okolí. Socha zároveň svým významovým poselstvím naplňuje místo nějakým duchovním obsahem, proměňuje tak určitou prostorovou situaci ve skutečné, tj. významuplné místo. Z historie si jistě každý vybaví řadu příkladů sochařských děl, jež takovou roli hrála nebo doposud ji plní. Norberg-Schulz sám několikrát analyzoval Kapitolské náměstí v Římě, v jehož kompozici, ale i významovém obsahu hraje stejně důležitou roli jako uspořádání okolních budov a povrchu náměstí také umístění jezdecké sochy Marca Aurelia. Teprve touto souhrou průčelí staveb, „kresby“ vepsané do dlažby a sochy v jeho ohnisku byla podle Norberga-Schulze vyjádřena idea tohoto náměstí jako „caput mundi“. Ve

vztahu k přírodnímu prostoru můžeme připomenout barokní krajinu, v níž kompoziční a zároveň spirituální funkci plnily jak aleje, kaple, tak i sochy jako součást poutních cest nebo jako symbolická ochrana míst zastavení.

Po celá staletí byly sochy ve venkovním prostoru převážně figurálními plastikami. Představovaly Krista, Pannu Marii, svaté, mytologické postavy, ale i světské vládcy – tedy síly, které vykonávaly vládu nad místem v duchovním nebo pozemském smyslu a jako takové měly být předmětem adorace a úcty. V 19. století byl tento rejstřík postav rozšířen o významné osobnosti společenského a kulturního života, o postavy připomínající slavnou minulost národa, země, města nebo alegoricky zobrazující nějaké obecnější ideje. Ve slově pomník je tento odkaz na paměť a nabádání k jejímu uchování obsažen. Ani 20. století se instalování uměleckých děl do veřejného prostoru samozřejmě nevzdalo. Vedle tradičně pojatých pomníků se objevují nové náměty i výrazové prostředky reagující na vlastní vývoj moderního umění. Nefigurální plastiky, kombinace různých i nesochařských technik, mobilní objekty a další nekonvenčně pojaté objekty se obvykle neváží nějakým zvnějšku zadaným programem, jsou autonomním sebevyjádřením tvůrce a jeho pohledu na svět. Tento vstup umění do prostředí mimo galerie byl motivován jednak snahou umělců navázat přímější kontakt s veřejností, byl ale také iniciován programy některých měst, které se snažily zpřístupnit umění širším vrstvám a zároveň přispět ke kultivaci městského prostředí. Instalování sochařských děl se stalo součástí mnoha projektů regenerace upadajících městských center i budování nových sídlišť nebo administrativních komplexů. Pravidlo o určitém procentu z finančních nákladů na výstavbu, jež má být věnováno na umělecké dotvoření městského prostředí, existovalo v různých modifikacích nejen v bývalém socialistickém Československu. Možnost přímého dialogu uměleckého díla s kolemjdoucími chodci i danou prostorovou situací byla také podnětem pro vznik dalších nových forem umění ve veřejném prostoru. Již dávno to není pouze umělecké dílo jako trojdimenzionální objekt trvale umístěný v prostoru. Do kategorie umění ve ve-

řejném prostoru dnes patří i dočasné instalace, konceptuální projekty, světelné efekty, performance, různé přesahy uměleckého díla do sociální akce, ale na druhé straně takové trvalé materiální umělecké projevy jako je land art, průniky architektonických, urbanistických a krajinářských intervencí, kdy nelze rozlišit, zda jde o plastiku, stavbu nebo novou modelaci terénu a městského prostoru. Výtvarná díla nebo drobná architektura, propojující užitkovou a čistě estetickou funkci, zabydlují i volnou krajinu.

Výsledky tohoto trendu jsou samozřejmě někde kvalitnější a invenční, někde naopak jde o banální výtvary, sloužící jen ke zvýšení komerční nebo turistické atraktivnosti městských prostorů. Někteří kritici dokonce hovoří o „vizuálním znečištění“ veřejného prostoru.³

Umělecké intervence však do veřejného prostoru bezesporu patří, bez nich by naše prostředí bylo chudší. Vnáší sem nejen paměť, příležitost setkat se i v každodenním shonu s připomínkou skvělých, ale třeba i tragických okamžiků naší vlastní minulosti. Mohou i provokovat, vnášet aktuální témata do veřejné diskuze, nebo být jen krásnými či zajímavými objekty, které zpřijemňují náš pobyt ve venkovním prostředí, anebo být součástí nějakého užitkového objektu a obohacovat ho o estetickou dimenzi. Především však taková umělecká díla pomáhají definovat v městské i přírodní krajině významné body, posilují identitu jednotlivých míst tím, že je naplní novými významy a podněty pro naše prožitky, a proměňují je tak ve skutečná místa.

Text byl uveřejněn v katalogu k projektu Artscape Norway. Zkráceno pro Beton TKS autorem.

prof. PhDr. Petr Kratochvíl, CSc.
Ústav dějin umění Akademie věd
České republiky, v. v. i.
e-mail: kratochvil@udu.cas.cz

¹ Christian Norberg-Schulz. *Existence, Space and Architecture*. New York, 1972, s. 40.

² Sverre Fehn. *Works, Projects, Writings, 1949–1996*. Milano, 1997, s. 243.

³ Malcolm Miles. *A game of appearances: Public spaces and public spheres*. *Art & the Public Sphere*. 2001, č. 2, s. 176.